

**Att känna sig fram: Känslor i
humanistisk genusforskning**
Annelie Bränström Öhman,
Maria Jönsson och Ingeborg
Svensson (red)

H:ström- Text & Kultur, 2011

1

Under sju vinterveckor reser och skriver jag i Sydostasien med antologin *Att känna sig fram* i handbagaget. Några timmar innan budet om min farmors död når mig från Stockholm under en lunch i ett kvalmigt Bangkok läser jag Hildur Kalmans utmärkta filosofiska resonemang om sorg och sörjande, dess intentionalitet och sammanhangsavhängighet, dess behov av riktning och rimlighet. Mina tårar i en främlings armar blir nu klister i ett nytt vänskapsband; senare blir förlusten ett tillfälligt kärll för att släppa fram all möjlig sorg, sedan omvandlas den till en fortsatt relation till en människa som inte längre lever, fast ändå gör det, genom mina minnen. På ön Ko Sichang, bland tystlåtna bleka män från norr och bestämda, högljudda och välklädda kvinnor från regionen, funderar jag kring både den vita (kvinn)turistpositionen och intrycken av rasifierade heterokärleksrelationer med Ingeborg Svenssons briljanta analys av Thailandtsunamihjälten Pigge Werkelins självbiografi och av känslornas betydelse för konstruktionen av vit nationell maskulinitet där vad som kallas handlingskraft handlar om känslors riktning. När jag brottas med att hitta en berättarröst och forskarposition i relation till ett material som förr gjorde mig passionerad men som nu tråkar ut mig, är det tröst jag

finner i Annelie Bränström-Öhmans essä om att vara ”mer poesi än teori” (s.153). När den fuktiga värmen börjar försvaga forskarjagskonturerna och ölet flyter medan självkänslan tryter ger Linda Bergs analys av Mia Törnbloms nyliberala bästsäljande självhjälpsvärld nya perspektiv på de ”inre röster” som envist piskar fram mantran om känslokontroll, disciplinering och självförverkligande i en nyliberal forskarvärld. Kanske är forskning om emotioner en slags forskarsjälvhjälp?

Det skräpiga paradisiska sydostasiatiska landskapet ter sig på samma gång främmande och bekant, inte olikt emotionsforskningsfältet, som jag som många andra studenter och forskare nu söker orientera oss i. En lakansinsvept död människokropp som bärs ut framför mig medan munkarna mässar på berget aktualiserar antologins mest framträdande teoretiska inspiratör Sara Ahmeds tes att vi *tillskriver* objekt och subjekt känslor; vi gör dem skyldiga till eller ansvariga för den ”stämning”, rädsla, kärlek eller sorg, det äckel eller hat vi anser att ting och varelser ”får oss att känna” (något som även kan inbegripa böcker och deadlines). Känslor, skriver Ingeborg Svensson i sitt kapitel, är rörelser ”som sätter kroppar i kontakt med varandra, möjliggör anknytning och ger såväl enskilda som kollektiva kroppar deras form. Känslor berör och rör oss alltså” (s. 83).

Bör eller kan en recension av en antologi om känslors betydelse i humanistisk genusforskning vara annat än känslösam? Jag vill, liksom författarna i antologin *Att känna sig fram*, fästa läsarinnsans uppmärksamhet på vad känslor *gör* snarare än vad de

är och samtidigt påminna om insikten om att känslor, som Nussbaum påpekar, alltid i någon mening är narrativa (till skillnad, kanske, från affekter). Som redaktörerna påpekar har den så kallade emotionella vändningen bland annat fäst vår uppmärksamhet på den produktiva potentialen i att fokusera vad känslor gör i kunskapsproduktion, inklusive i forsknings-, läs- och skrivprocesser. Min läsning och denna bok gör något med mina känslor, precis som känslorna gör något med min orientering i ett mestadels molnigt Asien och min något romantiserade bild av att vara den privilegierade forskaren som skriver under en palm, på flykt från den nordiska vintern som vi också gärna håller ansvarig för känslotillstånd. Samtidigt påminns jag att detta inte är en ny fråga för feministisk forskning; snarare är den en central del i all feministisk epistemologi.

Antologin, som är ett resultat av den forskning som bedrivits inom temat "Challenging emotions" vid Umeå Universitet, är ett bidrag till en ständigt växande forskningstradition inom kulturstudier som fokuserar vad känslor *gör* och som till skillnad från tidiga bidrag inom ämnet inte uppehåller sig vid (kritik av) värderande skillnader i förmågan att känna. De åtta bidragen har delats i två tematiska inriktningar, identitet och kunskap. Materialet som varierar från självhjälpsböcker och recensioner till fotografi och populärlitteratur är med enstaka undantag hämtat från svensk kulturproduktion, och empirin måste betraktas som det väsentligaste som antologin bidrar med. Även om känslor ingalunda är ett nytt forskningsämne för

svenska forskare ger antologin många *metodologiska exempel* på hur vi med ett fokus på hur känslor cirkulerar och fastnar, hur de koagulerar i något som kan kallas subjekt, individ eller identitet kan få fatt i maktordningar, och i hur vissa kroppar(s känslor) blir "normala" och andra avvikande. Samtidigt visar bokens tudelning på ett intressant glapp; möjligheten att skriva om känslor helt utan att uttrycka dem å ena sidan och möjligheten att fokusera de egna känslorna, kanske på forskningens bekostnad. Den feministiska forskaren, det feminina subjektet – har hon inte alltid haft en ambivalent inställning till (sina egna) känslor? Affektteoretikern Elsbeth Probyn driver i antologin *The Affect Theory Reader* (2010, s.73) tesen att det etiska skrivandet är intimt sammanflätat med skam, dels en rädsla för att misslyckas att fånga läsarens intresse, men ännu viktigare, en kontinuerlig reflektion över implikationerna av (vårt) skrivande. Lyckas jag? Lyckas *Att Känna sig fram?* Även böcker frammanar ju olika, ofta motstridiga känslor; tristess och lust, ilska och glädje.

Inledningen ger en mycket kort orientering i ett komplext och mångfacetterat forskningsfält som undersöker känslor, affekt och emotioner och här liksom i många andra texter härleds affektbegreppet till Spinoza och Deleuze och det fysiologiska "bortom språkliga bestämningar" medan emotioner ses som "mer sammansatta och trögare (om än föränderliga) historiska och sociala kvaliteter som vi kommunicerar om i det sociala" (s. 10-11). Som Anu Koivunen påpekar i antologin *Working with Affect in Feminist Readings* (2010,

s 8) har feministiska forskare vänt sig till affekt och affektivitet för att hitta sätt att konceptualisera det feministiska subjektet som förkroppsligat, platsbestämt och relationellt, delvis på grund av att man tröttnat på poststrukturalismens fokus på språk och diskurs. Märkligt nog är som Sedgwick och Frank påpekar i *Shame and its sisters: A Silvan Tomkins reader* (1995, 17), en avsevärd del av affektteoretiserande abstrakt och känslolöst. För Sara Ahmed, vars banbrytande och ofta citerade arbete *The Cultural Politics of Emotion* (2004) har inspirerat alla bokens bidrag, är distinktionen mellan och definitionerna av affekt och emotion alltså mindre intressant än just vad känslor gör och hur de riktas mot och tillskrivs vissa ting och kroppar och inte andra. Känslor, menar också redaktörerna, handlar om den ”såväl fysiska som psykiska, personliga upplevelsen” (s. 11) och om hur det känns för subjektet. Ahmed-inspirationen vittnar om hennes stora genomslag såväl internationellt som i Sverige, men efter att ha läst samtliga kapitelns upprepningar av grundtesen om görandet blir det en smula tröttsamt. Behållningen blir alltså tillämpandet på en ”ny” empiri.

Antologikapitel kan kanske ses bäst som känsloretningar; de drar vår uppmärksamhet till ett ämne, de fokuserar empirin, och sammanfattar vad som ofta är oerhört komplexa forskningsprocesser och teorier på några korta sidor. Några bidrag förtjänar dock särskild uppmärksamhet, och detta är främst redaktörernas egna. Maria Jönssons Ahmed-inspirerade analys av det affektiva språket som används i recensioner

av Kerstin Thorvalls böcker visar på ett utmärkt sätt inte bara hur Thorvall ”väcker anstöt” genom vad som tolkas som ett självutlämnande, gränslöst och ”omoget” berättande som knyts till henne, snarare än romanernas karaktärer, utan också i vidare bemärkelse hur femininiteter (alltid underordnade, alltid ”pinsamma”) görs genom tillskrivande av vissa egenskaper och inte andra. Detta bidrag är för mig väsentligt för alla som intresserar sig för hur såväl historiska som samtida recensenters evinnerliga affekterade språk resulterar i att inte bara texter utan även dess författare görs till vissa sorters subjekt. Den visar också, som flera andra bidrag, att dagens emotionsforskning komplicerar en enkel tes om att ”kvinnor” har vissa sorters känslor eller känslighet.

Ingeborg Svenssons bidrag frågar sig hur en rent metodologiskt studerar identitet ”i termer av affekt” (s. 66) och vad detta kan innebära för en kulturforskning som tenderar att fokusera diskursanalys och hermeneutik. Svensson tar fasta på Ahmeds (2006) queerfenomenologiska ansats och den intentionalitet och riktning (orientering) som denna bygger på och menar att det är svårt att åtskilja emotion och affekt, varför Svensson landar i känsla, ”att det känns” (s. 68) och i hur känslor orienteras mot vissa objekt och subjekt och inte andra. Kapitlets närläsning av Pigge Werkelins Tsunamibiografi ger en utmärkt introduktion till Ahmeds resonemang för den som finner *Queer Phenomenology* svår och ger därtill en metodologisk tillämpning som faktiskt överskrider Ahmeds egna i många avseenden.

Annelie Bränström-Öhmans bidrag är poetiskt och medryckande, inte minst genom formuleringar som: ”jag förmår inte begripa begäret med sådana klumpiga gripklor som *struktur* och *logik*. Lika illa är det med sexualitetsdiskurserna. Vem får minsta lilla rysning av vållust av *sexualitetsdiskurser?*” (s.143). Texten är som många av författarens böcker, en resa genom tankars och känslors rum och landskap med fokus på frågan om kärlek och begär. Hon vill knyta utgångspunkter för texter till känslotillstånd och frågor om *vem* vi skriver för. Här är Ahmed en av flera samtalspartners för ett resonemang som kan sägas bygga på ett arv som sträcker sig långt bakom den så kallade emotionella vändningen. Påståendet att humanister numera ”med en emellanåt närmast laboratoriemässig systematiseringsiver” ägnar sig åt ”att skilja ’emotion’ från ’känsla’, ’affekt’ från ’passion’” (s. 159) rimmar dock lite illa med de diskussioner som faktiskt pågår inom detta fält och som kanske snarare kan knytas till större epistemologiska tvistefrågor kring materialitet och kroppslighet kontra diskursivitet och representation. När Bränström-Öhman med bell hooks hjälp påtalar att hennes vetenskapliga/poetiska/fysiska kropp är ”märkt av skillnad” påtalar hon dock oavsiktligt en lucka i antologin; den handlar påfallande *lite* om just de skillnader som både hooks och Ahmed uppehåller sig vid, nämligen rasifiering. Bränström-Öhmans bidrag påminner oss därför om antropologen Catherine Lutz påpekande i texten ”Emotions and feminist theories” att historiskt har ”feminist theories of emotion...often exercised the power of white

privilege to ignore the non-unitary nature of the category woman.”

Därvidlag är inte bara Svenssons och Jönssons nyanserade bidrag intressanta utan även Katarina Gregersdotters diskussion av kropps konstruktioner i kriminalromaner. Hon undersöker den heteronormativa kriminalromansblicken och hur äckel och avsmak tillskrivs och frammanas genom vissa kroppar och inte andra. Hon påminner oss om att ”kroppar aldrig är neutrala: i dem finns kön, klass, sexualitet och ras inskrivna” (s. 99). Att basera en hel antologi på Sara Ahmeds arbete utan att samtidigt påminna om att hela Ahmeds gärning tar sin utgångspunkt i att känslopolitik inte bara handlar om genus, utan hur *vissa* kroppar och inte andra med hjälp av känslors påstådda autenticitet, görs till främlingar och hemmahörande, farliga och bekanta, äckliga och tilldragande, är därför lite olyckligt. Med projektet Challenging Emotions och denna antologi har det svenska emotionsforskningsfältet dock visat goda prov på det vetenskapliga och ständigt experimentella i att känna sig fram i tankar, forskning och skrivande.

Ulrika Dahl

Docent i genusvetenskap, Södertörns högskola

Sida vid Sida, en studie av jämställdhetspolitikens genealogi

Katharina Tollin

Atlas, 2011

2

Det pågår sedan ett antal år en relativt omfattande kritisk granskning av jämställdhetspolitik, jämställdhetsmetoder, och jämställdhetsplaner. Genusforskare visar hur problematiska normer och föreställningar upprepas och hur nyliberalismen intervenerar i dessa emancipationsprojekt. Man kan tala om detta viktiga analyserande av jämställdhetsfältet som en kritisk diskurs i sig, en diskurs som dock också måste granskas och utmanas.

Jag reflekterade mycket över de problem som finns med denna kritik av jämställdhetskritiken när jag opponerade på avhandlingen *Sida vid Sida, en studie i jämställdhetspolitikens genealogi 1971-2006* av Katarina Tollin. Avhandlingen problematiserar bland annat historiseringen av jämställdhetsprojektet som en framgångssaga, och Tollin visar hur den jämställdhetspolitik som hyllas genomgått en besvärande nyliberal intervention. Tollin visar även med stor tydlighet hur den socialdemokratiska ambitionen att skapa social jämlikhet för alla, inte bara mellan kvinnor och män utan också över klasser försvunnit från dagordningen i den parlamentariska jämställdhetspolitiken under perioden 1971-2006. Det här är en viktig insikt som förhoppningsvis kan leda till en högre medvetenhet om

betydelsen av att ånyo uttalat verka för social jämlikhet.

Det finns dock också kritik som kan riktas mot Tollins egna historieskrivande, mot de bortträngningar och tystnader som finns i hennes text. I Tollins text ställs försvinnandet av kampen för allmän social jämlikhet mot det som kom istället: nyliberala managementidéer, kamp för kvinnors karriärmöjligheter och individuella rättigheter.

Den historia som formas i *Sida vid Sida*, utspinner sig sålunda i maktkampen mellan höger och vänster. Det är alltså en viss politisk frontlinje som fokuseras, den kanske mest givna eftersom det är så vårt parlament är organiserat. När denna avgränsning också kompletteras med en hård materialavgränsning – Tollin använder sig i stort sett av utskottsbetänkanden om jämställdhetspolitik och de påföljande debatterna i riksdagens kammare – blir det med nödvändighet mycket som trängs undan. Tollin undersöker inte som brukligt är i genealogiska och diskursteoretiska undersökningar en rad av material och materialkategorier som skulle kunnat avteckna fler sammanhang och konfrontationslinjer än den mellan höger och vänster.

Vad är det då som inte kommer med? Och vad är det man förlorat? Ja jämställdhetspolitiken framträder som ett vindfly som låter sig bli borgerligt och nyliberalt. Jämställdhetspolitiken blir en bärare av nyliberala idéer och framstår därmed också som högst problematisk. Samtidigt döljs andra politiska konfrontationslinjer som också existerar inom partierna. Tollin analyserar exempelvis inte vad som kan

betraktas som Socialdemokraternas oförmåga och möjligen också ointresse att göra jämställdhetsproblemen till centrala frågor i den egna rörelsen, teoretiskt, ideologiskt och aktivistiskt. Partiet hoppas bara kunna lösa dem med exempelvis traditionella arbetsmarknadsförhandlingar. Något Tollin inte verkar anse problematiskt. Denna frånvaro av politiska alternativ från Socialdemokratin kan vara en möjlig förklaring till varför jämställdhetspolitiken sugits upp i en nyliberal diskurs.

Avhandlingen blir därmed i sig en relativt okritisk och oreflekterad upprepning av en klassreduktionistisk marxistisk diskurs. Denna diskurs och dess reduktionism, har kritiserats hårt av exempelvis postmarxisterna Chantal Mouffe och Ernesto Laclau, som Tollin något paradoxalt också använder sig av om än på ett mer metodiskt plan. Tollins förslag om hur man ska återkomma till kampen för social jämlikhet är också i linje med hennes möjligen ganska omedvetna marxistiska utgångspunkt. Hon skriver:

Kravet på lika lön för kvinnor kan utvidgas till krav på minskade klyftor i stort. Kravet på en ökad andel kvinnor i näringslivets toppositioner kan utvidgas till en ökad styrning och kontroll av näringslivet som sådant. Kravet på att den sexuella exploateringen av kvinnors kroppar ska upphöra kan utvidgas till att exploateringen av arbetstagarnas kroppar i arbetslivet ska upphöra. I princip kan jämställdhetspolitikens mål alltså omformuleras för att tydliggöra det sammanhang som

underordningen av kvinnor är en del i och därmed även utsätta dessa förhållanden för kritik.

Det finns en stor förtröstan i dessa ord. Vi behöver inte mer än kampen för social jämlikhet, med det socialistiska/socialdemokratiska samhället kommer jämlikhet för alla! Vi är många som hört det här förr och som menar att det inte räcker. När Tollin exempelvis skriver att "Kravet på att den sexuella exploateringen av kvinnors kroppar ska upphöra kan *utvidgas* till att exploateringen av *arbetstagarnas* kroppar i arbetslivet ska upphöra" kan man nog hellre tala om partiell inskränkning. Hon upprepar här en klassisk marxistisk förståelse där den viktigaste aktiviteten i samhället är arbetet, den viktigaste identiteten är klasspositionen, den viktigaste relationen är den mellan arbetare och kapitalister, den viktigaste platsen för kamp för samhällelig förändring är arbetsplatsen. Att kvinnors kroppar exempelvis kan tänkas utsättas för våld i hemmen eller exploateras på den kommersiella marknaden, långt från fackliga förhandlingar ryms inte i denna förståelse. Att mängder av människor står utanför arbetsmarknaden, att det finns papperslösa som inte ges möjlighet att komma in på arbetsplatser där förhandlingar kan föras är andra exempel på detta tänkandes begränsningar. Och hur är det med föreställningar om det nationella, om vithet som upprepas i politik, skola, vårdssammanhang och arbete? Hur politiserar man en sådan fråga? Jämställdhetspolitiken förstås som del i arbetssammanhanget – men den måste väl vara mer än det? Och ska

verkligen jämställdhetspolitiken avgränsas till att kritisera dessa arbetsförhållanden eller den nyliberala diskursen? Är inte jämställdhetspolitiken större än så?

Under min läsning funderade jag över om inte Tollin skulle haft hjälp av exempelvis postkoloniala, queer-, feministiska och intersektionella perspektiv för att kunna fördjupa sina reflektioner över de politiska sammanhang och konfrontationslinjer som återfinns i hennes material. Nu avfärdas dessa perspektiv eftersom hon menar sig inte vara intresserad, i alla fall inte i denna studie, av hur olika maktordningar upprepas. Kanske är det därför hon inte heller reflekterar över hur hennes egen skrivning också skapar en viss ordning, en hierarki som utestänger en rad konfliktlinjer och som gör nyliberalismen större än exempelvis genusordningar?

Jag började recensionen med att säga något om att kritiken mot kritiken också måste granskas och utmanas. Det är en önskan som sträcker sig bortom min recension av den i långa stycken mycket viktiga avhandling Katharina Tollin skrivit. Det kanske viktigaste skälet först: Granskas fältet, som i det här fallet med en oreflekterad marxistisk diskurs, kan jämställdhetspolitik och antirasisitisk kamp, eller queeraktivism framstå som ganska onödiga eller perifera. Det ska ju gå lika bra att bara tala om social jämlikhet. Ett annat skäl för att utmana diskursen är den relativa förutsägbarheten som finns i denna forskning. Allt elände kan hittas i jämställdhetsnormen och jämställdhetspolitiken, också nyliberal intervention. Låt mig dock understryka att jag tycker denna dekonstruktion av

jämställdhetsfältet ger alldeles nödvändig kunskap. Vad jag efterlyser är fler ingångar. Ingångar som exempelvis också kunde leda till frågor om vad jämställdhetsfältet möjliggör, vilka figurationer blir inte bara undanträngda utan också tänkbara?

Kritiken av avhandlingen hindrar inte att den är viktig för alla som arbetar med klass och jämställdhet. Den pekar ut centrala problem och manar till reflektioner och diskussioner och det är naturligtvis ett gott betyg.

Lena Martinsson

Professor i genusvetenskap, Institutionen för kulturvetenskaper Göteborgs universitet

**"Rätt för kvinnan att bli
 människa - fullt och helt."
 Svenska kvinnors ekonomiska
 medborgarskap 1921-1971**
 Zara Bersbo
 Linnaeus University Disser-
 tations, nr 74/2011, Linnaeus
 University Press 2011

Zara Bersbos avhandling i historia, *Rätt för kvinnan att bli människa fullt och helt*, handlar om framväxten av kvinnors ekonomiska medborgarskap under 1900-talet. Kvinnor hade fått både civila och politiska rättigheter vid 1900-talets början, men vad hände när de ville bli medborgare "fullt och helt", det vill säga få samma rättigheter som män inom arbetsliv och ekonomi?

För den som är intresserad av kvinnornas rösträttskamp är det särskilt intressant att följa vad som hände efter rösträtten, hur betydelsefull den faktiskt var för det som sedan skedde. Bersbos avhandling visar att kvinnor som grupp - och framför allt som väljarkår - inte längre gick att negligera i politiken utan hade blivit en begynnande maktfaktor som staten måste förhålla sig till och förhandla med. Det blir tydligt att kvinnor träder fram som en *politisk kategori* på den historiska arenan på ett nytt sätt, de är myndiga, de har rösträtt, de har utbildning, de arbetar och betalar skatt. De har blivit delaktiga i staten och deras röster blandas in i det politiska samtalet även om staten fortfarande talar med patriarkal tunga. Kvinnor fanns nu med i utredningar, i kvinnorörelser, som politiker och som opinionsbildare på olika nivåer.

Men med rättigheter följde skyldigheter, det ville staten göra klart från början. Det gällde inte minst gruppen gifta kvinnor som med sin nyvunna myndighet efter 1920 för första gången skulle betraktas som jämlika medborgare. Men staten ger och staten tar. Det fick kvinnorna erfara.

Det visade sig att kvinnor som medborgare också innebar "problem" som staten hade dragit på sig och måste lösa. Och problemet växlade efter tidsperioderna: vissa tider fick kvinnor för många barn eller de fick inte tillräckligt många barn; de gifte sig inte eller de gifte sig för tidigt; de konkurrerade med män om jobben eller de ville inte jobba utan bara vara hemmafruar. Ständigt måste de styras och rätta in sig i leden. Författaren stöder sig här på det teoretiska begrepp som kallas *governmentality*, den styrningsteknik som har till syfte att forma hur människor ska bete sig och hur de "åtgärdar" sig själva med hjälp av erkännanden och förmåner, hur de blir självstyrande inom de gränser som staten sätter upp.

Statens beredvillighet att gå kvinnorna till mötes när det gällde samma ekonomiska rättigheter till kvinnor som till män gick sålunda mycket långsamt. I Bersbos avhandling får vi följa 50 år av politiskt reformarbete där kvinnors ekonomiska medborgarskap står i fokus utan att förändringarna i uppfattningen om köns natur och egenskaper blir särskilt stora.

Avhandlingen behandlar särskilt de gifta kvinnornas situation genom tre statliga utredningar - den knaggliga vägen från äktenskapslagen 1921, över gifta kvinnors rätt till arbete 1939 och fram

till särbeskattningsreformen 1971, då gifta kvinnor inte längre beskattades efter sina äkta mäns inkomster utan som självständiga individer. "Vägen fram" betyder inte att kvinnor stod vid målet 1971, utan bara att vissa delmål var vunna då. Detta var åren före de stora jämställdhetsreformerna på 1970-talet och kan ses som ett långt förberedelsearbete för dessa senare reformer om föräldraersättning, abort, dagisbyggande och jämställdhetslag i arbetslivet.

Bersbo hämtar sin definition av ekonomiskt medborgarskap från ekonomihistorikern Alice Kessler Harris som ser medborgarskap både som en status av rättigheter och en praktik. En viktig samhällsteoretiker för Bersbo är också sociologen Carol Lee Bacchi som har utvecklat en analysmetod som kallas "vad är problemet? - metoden". Källmaterialet är det offentliga trycket kring de tre kvinnoreformerna: utredningar, propositioner, motioner, rapporter och debatten i riksdagens kamrar. Men även den allmänna debatten i media och kvinnoorganisationer har författaren gått igenom.

Den första reformen gällde nya giftermålsbalken 1921. På vilket sätt hade äktenskapsrelationerna förändrats som gjorde att den gamla lagstiftningen måste skrivas om och moderniseras? Vad var problemet enligt de omfattande utredningarna? Vid en närläsning av tidens debatt finner Bersbo att reformens mål var att trygga ekonomisk ordning och stabilitet i familjerna och den riktades främst till mindre bemedlade kvinnor. Om man skulle höja kvinnors benägenhet att ingå äktenskap måste hemarbetet uppvärderas och gifta

kvinnor få garantier för att de hade vissa rättigheter i äktenskapet kring ägande och arbete. Den nya äktenskapsbalken som av tidigare forskning betraktats som en mycket viktig och unik jämställdhetsreform i Norden visade sig i själva verket vara en reform som skulle "befria" majoriteten av kvinnorna från yrkesarbete och få dem att stanna hemma, menar Bersbo. Och kvinnorörelsen stödde på samma sätt idén om könsens olika natur som gjorde kvinnor mest lämpade för hem och barn. Den "moderna" äktenskapsbalken representerade inget brott i den patriarkala ordningen. Män var fortfarande familjeförsörjare och jordbrukarhustrur stod utanför den nya lagen långt fram i tiden. Fortfarande gällde olika medborgarskap för kvinnor och män och olika villkor för kvinnor ur olika samhällsskikt. De som hade mest nytta av lagen var de utbildade kvinnorna som redan var ute i arbetslivet.

I tidigare forskning har Sverige framställts som det stora undantaget och ett av de få länder i västvärlden som *inte* införde arbetsförbud för gifta kvinnor under mellankrigstidens arbetslöshetskriser, men Zara Bersbo menar att detta inte heller var någon könsradikal lag för *gruppen kvinnor*. Problemet denna gång formulerades om och ramades in som en befolkningsfråga och flera sociala reformer föreslogs som skulle få kvinnorna att föda fler barn, men också ge bättre standard i arbetarklassen genom att kvinnor kunde lönearbeta även efter giftermålet. Kvinnoarbetskommittén (där flera kända kvinnoaktivistkvinnor ingick: Karin Kock, Kerstin Hesselgren, Alva Myrdal och Eva Wigforss) lanserade

idén om den förvärvsarbetande modern och att kvinnors benägenhet att bli hemmafruar efter giftermålet borde stävjas för att få bort intrycket inom arbetsgivarleden att kvinnor bara var en tillfällig arbetskraft. I stället skulle kvinnors frihet till arbete, deras anställning och ekonomi vid äktenskap och barnafödande tryggas genom sociala reformer och det skulle på så sätt skapas möjlighet till tidigare äktenskap, fler barn och färre olagliga aborter. Kvinnor konkurrerade inte med män på arbetsmarknaden eftersom den var horisontellt och vertikalt segregerad och ett arbetsförbud för gifta kvinnor vore därför förfelat. Hela kvinnorörelsen stod bakom förslaget, menar författaren.

Hur kan då Bersbo hävda att detta inte var en radikal lag? Jo, hennes närläsning av texterna visar att lagen var ihopsydd så att olika kategorier kvinnor styrdes in till olika slags ekonomiskt medborgarskap. De diskursiva effekterna vittnar om ett utpräglat klass- och könstänkande. Husmödrar skulle bli förvärvsarbetande mödrar genom moderskapspenning, jobba deltid och familjens värde höjas. Mannen skulle förbli huvudförsörjare. Yrkesarbetande kvinnor (med utbildning) skulle bli yrkesarbetande mödrar och syftet var att få dessa att föda fler barn. Jordbrukarhustrur skulle få avlastning i hemmet - inte i jordbruket. Slutsatsen blev att det blev mer accepterat att gifta sig och förvärvsarbeta på samma gång men vissa var mer lämpade att göra sina största ekonomiska uppgifter i hemmet, nämligen kvinnorna.

Den tredje reformen gällde lagen om särbeskattning av äkta makar. Forskare har

ställt sig frågan varför Sverige på mycket kort tid införde individuell beskattning från att vi haft sambeskattning eller familjebeskattning i nästan 70 år. Hur kunde ett arbetarparti föreslå en sådan reform när det stora antalet hemmafruar som tjänade på sambeskattningen fanns inom arbetarklassen. Hur formulerades problemet denna gång? Problemet var nu hemmafruarna som genom att stanna i hemmet hindrade utvecklingen av den expanderande industrin och strävan efter jämlikhet och ekonomisk tillväxt i samhället. Ekonomiskt oberoende och fördelningspolitik var en förutsättning för det jämlika samhället. Alla skulle lönearbete - det var det nya. Reformen om individuell skatt var mest riktad till redan yrkesarbetande kvinnor som förlorade mest på sambeskattningen och kampanjen drevs från början av kvinnliga akademiker. Men reformen som infördes 1971 bidrog med tiden till att även gifta svenska kvinnor gick ut på arbetsmarknaden. Hemmafrun gick ur tiden.

I sin avhandling har Zara Bersbo bidragit med nya kunskaper till den genushistoriska forskningen och genom den spännande nyorienteringen inom både diskursiv teori och metod har hon kunnat utnyttja materialet på ett helt nytt sätt. Hon visar också upp ett metodologiskt annorlunda arbete som gjort analys och resultat extra intressanta. Genom den textkritiska metoden omvärderar hon delar av den tidigare forskningen vilket förmodligen kommer att leda till nya diskussioner inom politisk genushistoria. Avhandlingen kommunicerar därför på ett bra sätt med vetenskapssamhället både i Sverige och utomlands. Hon utmanar

onekligen bilden av den svenska eller nordiska genusmodellen som något särskilt och unikt, en uppfattning som vi genushistoriker gärna har omhuldat. Och hon visar hur det som på ytan ser ut som stora och viktiga reformer i själva verket är ett slags papperstigrar som är ganska uddlösa och inte förändrar särskilt mycket i grunden i förhållandet mellan könen.

Avhandlingens starka sidor är således många. Bersbo tar sig an stora och angelägna frågor om individens plats i samhället, om skillnaderna mellan kvinnors och mäns medborgarskap och visar på klass- och civilståndsfrågans stora betydelse i den könspolitiska debatten. Hon visar också hur och varför kvinnors ekonomiska medborgarskap släpar efter och vilka styrningstekniker staten använder för att få medborgarna att anpassa sig efter de nya reformerna genom de diskursiva effekter som de nya lagarna får. Hon driver således en klart fokuserad tes och hon har gått igenom ett imponerande stort källmaterial som hon bearbetat och hanterat djärvt och kritiskt. Men avhandlingen har också sina svagheter. Den starka teoretiska och metodiska kopplingen till Bacchis teoretiska modell gör att hon ibland driver sin tes om språkets, diskursens och problembildernas styrande effekter alltför hårt och att hon därför inte utnyttjar historieämnets många olika förklaringsmöjligheter och den tidigare forskningens resultat. Den historiska kontextens mångtydighet och aktörernas handlingsrationalitet kommer inte fram. Förväntar hon sig att aktörerna skall kunna gå utanför sina ramar och tänka mer jämställt än vad som var möjligt att göra? Dessa

samtidens aktörer är väl också textens, den normativa ordningens eller diskursens fångar i sin tid, menar jag.

Bersbos spännande avhandling kunde också läsas som ett exempel på politik som det möjligas eller omöjligas konst. En del debatter och reformer som följde kunde tydas som vittnesmål på hur politik går till i praktiken. Hennes avhandling är fylld av belägg för hur politiker tänker, argumenterar, jämkar ihop och kompromissar för att komma fram till en lösning som skall tillfredsställa så många som möjligt - olika grupper, kön, civilstånd, klasser och generationer. Sådan är politiken. Det vore också en möjlig tolkning. Men inte lika genusteoretiskt utmanande.

Christina Florin

Professor vid historiska institutionen,
Stockholms universitet